

Huszadik századi román spiritualitás

Ioanichie Bălan: *A moldvai szerzetesek élete*

Fordította: Korányi Mária és

Pikler Mihály

Budapest, Odigitria Kiadó – Osiris Kiadó,
2002. 144 old.

A keleti keresztény egyházak szellemiségéről és történetéről több alapvető és forrásértékű munka jelent meg magyarul az utóbbi negyed században. Ezek közül a legfontosabbak Timkó Imre, Berki Feriz és Roman Myz szintézisei, Konrad Onasch és Vlagyiszláv Cipin munkája, illetve Reinhard Thöle, valamint Imrényi Tibor által szerkesztett kiadványok.¹ Ez utóbbi mű fontosságát jelzi, hogy jórészt eddig kiadatlan forrásokat is tartalmaz. Néhány újabb kiadott könyv – főleg a nyíregyházi görög katolikus teológusok, kutatók munkásságának eredményeként – a keleti lelkiség alpműveit vizsgálja, illetve adja közre. A bizánci szertartású keresztény vallásos/vallási és lelki irodalomból a magyar olvasó számára leginkább az ókori (és néhány középkori)

szerzők művei ismertek. Mielőtt azonban Ioanichie Bălan könyvének ismertetésébe kezdenénk, két megjegyzést tartunk szükségesnek. 1. A román ortodox egyházzól – történetéről, irodalmáról, népi vallásosságáról – mi, magyarok jóval kevesebb ismerettel rendelkezünk, mint a román görög katolikus felekezetről. Ez abból ered, hogy a történelmi magyar királyság – pontosabban a Habsburg Birodalom – területén (főleg Erdélyben és a Kelet-Alföldön) a románság nagy része az unitus egyházhoz tartozott, amely „vegyes” (sajátságosan kelet és nyugat közötti) szokásaival mind a történettudomány, mind a néprajz számára érdekes kutatási területül szolgált.² 2. Bălan kötetét az ortodox egyházban nagy hagyományokkal rendelkező mondásgyűjtemények (paterikonok) közé sorolhatjuk. Így azonban a recenziens nincs könnyű helyzetben, hiszen egy inkább művelődéstörténeti, folklorisztikai, és nem utolsósorban spiritualitástörténeti kutatásoknak forrásul szolgáló kiadványt kell bemutatnia egy történettudományi folyóiratban.

Ioanichie Bălan ortodox szerzetespapnak, a moldvai Sihăstria monostor apátjának gyűjteménye *Román atyák élete (Román paterikon)* címmel 1980-ben látott napvilágot. Ebből állított össze francia nyelvére, francia közönségnek szánt válogatást Nicolae Steinhardt 1986-ban, amelynek alapján Korányi Mária és Pikler Mihály elkészítette a most kiadott magyar fordítást. A kötet előszavában Dumitru Stăniloae így fogalmazta meg a gyűjtemény jelentőségét: „Számolva azzal, hogy milyen kevésbé ismert a román ortodox vallás, ez a könyv üzenet is kíván lenni a külföldiek számára a román ortodoxia jelentékeny és kivételes lelkiségéről, amely magas fokon, nagy intenzitással és töretlenül nyilvánul meg mind az egyéni tökéletesedés, mind a nép lelki

¹ Timkó Imre: Keleti kereszténység, keleti egyházak. Budapest, Szent István Társulat, 1971.; Az ortodox kereszténység. Szerkesztette: Berki Feriz. Budapest, Magyar Ortodox Adminisztratúra, 1984.; Myz, Roman: Keleti egyházak. Szeged, 1999.; Onasch, Konrad–Cipin, Vlagyiszláv: Az orosz ortodox egyház története. Budapest, Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága, 1999. (Lásd: Cipin, Vlagyiszláv: Az Orosz Ortodox Egyház Története (részletek). Aetas, 1998. 1. szám, valamint Imrényi Tibor: Az elfelejtett Kelet. Aetas 1998. 1. szám. – a szerkesztő megjegyzése); Bevezetés az ortodoxia világába. Szerkesztette: Thöle, Reinhard. Budapest, Kálvin Kiadó, 2001.; Magyarország és ortodoxia – ezer esztendő. Szerkesztette: Imrényi Tibor. Magyar Ortodox Egyházmegeye – Miskolci Ortodox Múzeumért Alapítvány, a magyar kereszténység millenniumának esztendejében.

² Vö. Pirigy István: Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján. Debrecen, Görög Katolikus Egyházközség, 2001. 9–57.

szükségleteinek gyakorlati kielégítése téről.” (10–11.) Az előszó végén a következőket írta: „Ez a paterikon jelentékeny lelki tapasztalat könyve, amelynek bizonyosságai a román ortodoxia seregnyi szolgájának cselekedetei. Ezek tükrözik azt a különös ragyogású hitet, mely egyházunk híveit betölti.” (11.)

A könyv mondásgyűjtemény (*apophthegmata patrum, paterikon biblion*). A paterikon a monasztikus irodalom elterjedt műfaja, gyökerei az egyiptomi sivatagokba, az első kopt anachoréták világába nyúlnak vissza. Az eredetileg görög nyelvű paterikonok – keleten és nyugaton egyaránt – a monostorok lakóinak kedvelt olvasmányai voltak. A 9–10. századtól ószláv, későbbi korokból más szláv nyelvű gyűjtemények is ismertek, s az orosz irodalomban is helyet kaptak. A kijevi barlangmonostorban, a középkorban összeállított gyűjtemény (*Pecerszkij paterik*) a magyar történelem és egyháztörténet számára is fontos, mert ebben olvashatjuk Szentéletű Magyar Mózes legendáját, amelyet Iglói Endre fordított le és adott közre.³ Az *apophthegmata* jelentőségét, keresztény irodalomban betöltött szerepét – a misztikus irodalom és a szerzetesség történetét kutató – Puskely Mária így foglalta össze: az „... anachoréták meggyőződése szerint a lelki fejlődés egyik előfeltétele a lelkiismeret teljes feltárása a lelki atyának/anyának, aki röviden, egy-két szóban vagy mondatban adta meg tanítványának a szükséges tanítást. Ebben benne rejtett a vezető élettapasztalata, bölcsessége, hite és bizalma, hogy általa maga a Lélek ad útmutatást a kérdezőnek. A leghíresebb mondásokat, tanítást szóban adták tovább, csoportosították, kiegészítve a helyi körülmények némi magyarázatával.”⁴

Bálan gyűjteménye a fenti megállapításoknak tökéletesen megfelel. A szerző körbejárta a román ortodox monostorokat, és összegyűjtötte a helyi emlékezetben kiemelkedően Istenszeretőként, esetleg csodálatos képességekkel (gyógyítás, ördögűzés stb.) rendelkezőként számon tartott monachusokhoz köthető adatokat, történeteket. A szerzetesek és szerzetesnők életrajzi adatai pontatlanok és felületesek, legtöbbször csak haláluk évszáma ismert. Ez szintén műfaji jellegzetesség, hiszen egy mondásgyűjteményben nem az egzakt biográfiai és történelmi tények a fontosak, hanem az adott tanítás. Ugyanez igaz a hagiográfiai irodalom egyes műfajaira is (*vita, legenda* stb.), amelyek nem a konkrét történelmi személyt, eseményt mutatják be, inkább a hívő embert és a hitből fakadó cselekedeteket akarják láttatni.

A gyűjtemény huszonkét fejezetre oszlik: huszonkét monachus, monacha és szerzetesi közösség értékrendjébe, gondolkodásmódjába, mindennapjaiba nyerünk bepillantást. Mivel a kötet összes egységének ismertetése, elemzése meghaladná ezen írás kereteit (és nem is hozna túl sok újdonságot), ezért két szerzetes életrajzát és a nekik tulajdonított mondásokat mutatjuk be. A Damian Țiru és Iosif Crăciun szerzetesekről szóló oldalak jellegzetesek. Nemcsak az ókori és középkori legendákból, szentéletrajzokból ismert toposzok felbuknása miatt, hanem mert a könyvben szereplő többi életrajz is hasonló elemekből épül fel.

Damian Țiru (†1964) Secu monostorában élt a 20. század első felében. „A csend és az askétikus élet utáni szomjúság vezette őt Secu szent helyére, meglehetősen távol a világ zajától. Itt Damian atya magányos életet élt, szilárd és kipróbált szerzetesként. Mindig egyedül volt, állandóan a halálra és az utolsó ítéletre gondolt, megszakítás nélkül mondta a Jézus-imát, böjtölt és engedelmességgel, virrasztással sanyargatta testét. Engedelmes szolgálát, szüntelen imádság, csendesség, megtartóztatás, tiszta és mélyen aláztos lélek – ezek voltak Țiru atya jellemző erényei.” (63.) Damian Țiru erénykatalógusa mindazokat az értékeket tartalmazza, amelyeket az egyház

³ Iglói Endre: Magyar Mózes legendája. Filológiai Közöny, 1962. 1–2. szám, 1–16. Lásd bővebben: Ivancsó István: Magyar Mózes – liturgikus tiszteletének tükrében. Nyír-egyháza, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 1997.

⁴ Puskely Mária: Keresztény szerzetesség. Történelmi kalauz. 1. kötet. Budapest, Bencés Kiadó, 1995. 63–64.

– már az ókortól kezdve – a szerzetesi élet meghatározó elemeiként fogalmazott meg. A szerzetesi élet – és minden keresztény élet – alapja a három teológiai erény: hit, remény, szeretet. Ezeken kívül a monachus sajátos erényei: a tisztaság (*castitas*), a szegénység (*paupertas*) és az engedelmesség (*oboedientia*). Ezek megtartására külön (szerzetesi) fogadalmat tesz. A szerzetes életének meghatározó része a (bűnös) világtól való individuális elvonultság (*fuga mundi*), az öntökéletesítésre való törekvés Krisztus mintájára, Istenhez közel kerülve. A szerzetesi élet fontos körülményei, elemei: a magány (*solitudo*), az állandó ima (*oratio*), Isten és az Isten-ember kapcsolat szemlélése (*contemplatio*), a böjt (*ieiunium*), a virrasztás (*vigilia*) és a munka (*labor*). Az imádság kontinuitását biztosítja a zsolozsma, mely az ókortól kezdve az egyetemes egyház közös imája, de végzésére a papok és a szerzetesek fogadalmat tesznek.

Az ortodox egyházban a szerzetesi élet-állapot – mint az evangéliumi élet megvalósítására való törekvés – fontosabb és példásabb a papi tisztségnél. Ennek jó példája, hogy a püspöki méltóságot legtöbbször szerzetesek nyerik el. Határozott különbség van a papi elhivatottság és szolgálat, valamint a szerzetesi karizma és életállapot között. A papi rendnek – a keleti és a nyugati egyházban ugyanúgy – az első időktől kezdve három (nagyobb) fokozatát különböztetik meg (*diaconus, presbyter, episcopus*), amelyeknek semmilyen kapcsolata nincs a szerzetességgel, szerzetesi élettel. A monostorban ácsként dolgozó Damian Țiru is – akárcsak a keleti egyház sok nagy szentje – tiltakozott a pappá szentelés ellen. „A tanítványa ezt a kérdést tette fel neki: – Mit mondana, Damian atya, ha felkeresnék önt és arra akarnák rávenni, hogy pap legyen? – Megkérném őket, hogy azonnal hagyják el a műhelyemet.” (67.)

Ezzel szemben Iosif Crăciun (†1944) protoszinkellosz (püspöki titkár), a neamți monostor lakója a szerzetesi élet mellett vállalta a papi szolgálatot is. Így lelki vezetőként is hatékonyabban tudott tevékeny-

kedni, hiszen tanítványait és a hívőket a bűnbánat szentségében is részesíthette (meggyóntathatta). A hagyomány szerint Crăciun különleges adománya, karizmája a gyógyítás és az exorcizmus képessége volt. (Az exorcizálás a keleti egyházban sokkal gyakoribb, mint a katolikusoknál, ahol napjainkban a pápa engedélyezi, kizárólag megfelelő indokkal.) Az ördögűzés szertartását a következőképpen végezte: „Mindenekelőtt alaposan meggyóntatta a beteget és minden rokonát, akik elkísérték őt azért, hogy megismerje a baj okát. Azután bezárta a beteget, elkülönítve egy szobába, és mindenki, a papok, a beteg és a rokonok teljes böjtot tartottak három nap és három éjjel, és imádkoztak a megszállott gyógyulásáért. Éjszaka Nagy Szent Vazul ördögűző imáit olvasták, reggel megkenték a Szent Kenettel és a harmadik napon megáldoztatták. Az eredmény szinte mindig kedvező volt. Ha a beteg nem gyógyult meg, egészen addig ismételték mindezt, amíg elérték a gyógyulást.” (75.)

Ioanichie Bălan gyűjteményének jelentősége, hogy bepillantást enged a román ortodox monostorok életébe és a román hívők hitvilágába. A teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a könyvben szereplő történeteket, szövegeket a hatvanas-hetvenes években jegyezték le, s a szereplők és események nem egyszer 19. századiak. A szerzetesi élet körülményei, a népi vallásosság megnyilvánulásai a 20. század első felének – főleg a harmincas-nyolcvanas évek – hitéletéről adnak képet. Az életrajzokban számos olyan motívumot találunk, amelyek az előző korok egyházi, vallásos irodalmi műveiben rendszeresen szerepelnek, így például – mint már utaltunk rá – a szerzetesi erények felsorolása, a gyógyítás és ördögűzés képessége. A kötetből kiderül, hogy a román ortodox egyház és szerzetesség spiritualitása ugyanolyan mélyen gyökerezik a 3–4. századi keleti keresztény lelkiségben, mint a katolikus kelet-európai vagy az orosz népi vallásosság. Bălan könyvét minden egyháztörténet, teológia vagy néprajz iránt érdeklődő olvasó haszonnal forgathatja.

Miklós Péter